

28. Таранец С. Куреневскоетримонастырь: история русского старообрядческого центра в Украине (1675–1935 гг.) – К., 1999. – С. 82.

Taranets S. KURENIVKA TRYMONASTYR'YAAS ONE OF THE LEADING CENTERSOLD BELIEVERSIN RUSSIA

The article reviews the history of one of the leading All-Russian center staroobryadstva-Kurenivkatrymonastyr'ya. Defined chronological framework of his existence, described the basic landmarks of history and role in staroobryadskomiu world.

Keywords: Monastery, OldBelievers, OrthodoxChurch

Таранец С. КУРЕНЕВСКОЕ ТРИМОНАСТИРЬЕ КАК ОДИН ИЗ ВЕДУЩИХ ЦЕНТРОВ СТАРООБРЯДЦЕВ В РОССИИ

В статье рассмотрена история одного из ведущих всероссийских центров старообрядчества – Куреневского тримонастырья. Определены хронологические рамки его существования, описаны основные вехи истории и роль в старообрядском мире

Ключевые слова: монастырь, старообрядцы, православная церковь

УДК [94 (477) «1945/1955» : 342]: 274/278

І.Ю. Данілова

ПРОТЕСТАНТСЬКІ РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ У ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ ПОВОЄННОГО РАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

В статті розкрито становище протестантських релігійних організацій в Україні у повоєнний період, їх діяльність та взаємовідносини з органами державної влади. Аналізується мережа, структура та склад протестантських релігійних організацій. Охарактеризована нормативно-правова база регулювання питань культової релігійної діяльності.

Ключові слова: держава і церква, релігія, релігійні громади, протестантизм, адвентизм, баптизм, єговізм, п'ятидесятництво.

Легітимного законодавства про релігійні культу, прийнятого вищими законодавчими органами країни у повоєнний період, не існувало.

Державна політика щодо протестантських релігійних громад здійснювалась на двох рівнях – вищому і нижчому, під загальним контролем партійних органів і НКДБ. На вищому рівні виконувачем державних інтересів була Рада у справах релігійних культів (РСРК) при Раді Народних комісарів (з 1946 р. – Раді Міністрів СРСР). Вона стала посередником між урядом країни та релігійними громадами і організаціями. Рада спрямовувала свою політику на дискредитацію протестантських священнослужителів, нищення релігійних організацій, розпалювання протистояння всередині громад, локалізацію релігійного руху та концентрацію у руках влади повного контролю над діяльністю протестантських релігійних об'єднань. На нижчому рівні роботу контролюючих органів виконували служби обласних і районних виконкомів рад депутатів трудящих.

Органи НКДБ (НКДБ – до березня 1946 р., МДБ – до березня 1953 р., КДБ – з березня 1954 р.) тісно співпрацювали з апаратом уповноважених СРСР. Їх завданням було відстеження релігійного руху. Оперативна діяльність органів НКДБ велася спеціально створеними підрозділами. Вони спеціалізувалися на виробленні тактичного інструментарію і напрямів розкладання релігійних груп.

Спецоргани республіки активно залучалися до контролю й нагляду за процесами, що відбувалися в релігійній сфері. Так, на підставі аналізу інформаційного звіту уповноваженого РСРК при РНК СРСР по Українській РСР за травень–червень 1945 р., здійсненого за особистим дорученням секретаря ЦК КП(б)У та голови РНК УРСР М. Хрущова, народний комісар держбезпеки Української РСР Савченко надіслав до ЦК КП(б)У відповідні висновки щодо здійснення ряду заходів. Вони передбачали посилення роботи з обліку громад різних релігійних організацій й завершення їхньої реєстрації до кінця 1945 р.; облік релігійних громад і груп антирадянських сект, їхніх керівників та передачу матеріалів на них до органів НКДБ для

.....
вжиття відповідних заходів; передачу органам КДБ наявних матеріалів стосовно фактів антирадянських проявів чи відмови від військової повинності з боку представників релігійних громад; заборону практики урочистих водних хрещень сектантів; домагання повсюдного об'єднання громад «євангельських християн» і «баптистів» та підпорядкування їх Всесоюзній Раді євангельських християн і баптистів (ВРСХ і Б); активізацію дії партійних, комсомольських і громадських організацій з метою «обробки й відриву молоді від впливу сектантів»; запровадження штрафних санкцій щодо релігійних громад, у приміщеннях яких здійснювалися спеціальні дитячі зібрання з метою пропаганди релігійного вчення; посилення роботи по лінії органів КДБ щодо виявлення і застосування репресивних дій щодо організаторів і керівників антирадянських нелегальних релігійних організацій [1, с. 74].

Виконуючи вищезгадані директиви спецорганів республіки, уповноважений РСРК по УРСР у листі на адресу обласних уповноважених від 4 квітня 1946 р. ставив завдання про терміновий детальний облік всіх діючих громад, особливо тих, які діяли нелегально, здійснюючи релігійні обряди в приватних будинках.

У повоєнний період в практику органів НКДБ входить залучення науковців для проведення наукової експертизи протестантської релігійної періодики та літератури. Висновки експертів використовувалися слідчими при складанні звинувачувального висновку та як докази у судовому засіданні [2, с. 304].

Державне регулювання релігійного питання післявоєнного часу формувалося з директив, наказів, постанов уряду і керівних органів, які мали гриф «таємно» і «цілком таємно». Особливістю законодавства про релігію і церкву було доповнення нормативних актів підзаконними циркулярами, інструкціями, розпорядженнями, що конкретизували і тлумачили закони.

Новий післявоєнний політичний курс керівництва країни щодо релігійних культів сприяв розробці і впровадженню у життя великої кількості правових актів, інструкцій, пояснень, розпоряджень і наказів, які мали узаконити стосунки держави і релігійних організацій і, як зазначалося у Конституції СРСР, надати релігійним організаціям «повної свободи віросповідання». Однак основний напрям політики партійно-радянської влади щодо діяльності протестантських релігійних культів регламентувався великою кількістю правових актів, інструкцій до них, пояснень, розпоряджень і наказів, які у своєму змісті часто суперечили конституційним деклараціям.

При реалізації релігійної політики на практиці радянські виконавчі органи не враховували визначені конституційні положення. Акції, спрямовані на масштабне послаблення позицій церкви, атеїзацію населення порушували права людини і підірвали цілісність протестантських релігійних організацій післявоєнного періоду.

У післявоєнний період протестантські організації в Україні мали значну мережу. Протестантські релігійні організації у повоєнний період були представлені як чисельними, так і невеликими громадами в усіх областях України. Найбільший вплив на населення мали церкви євангельських християн-баптистів, п'ятидесятників, адвентистів сьомого дня, свідків Єгови. Структурна організація першої була більш чіткою, ніж у інших церкв, що пояснюється її офіційним визнанням радянською владою. Кожна церква мала свою внутрішню ієрархію.

У кожному регіоні країни діяли чисельні (більше 100 членів) та малочисельні (18-20 членів) громади протестантів. Соціальний та освітній рівень віруючих був низьким. Значну частину громад складали не працюючі, пенсіонери, домогосподарки та робітники.

Найчисельнішою була церква євангельських християн-баптистів. У 1947 році в Україні вона об'єднувала понад 1870 громад, у складі яких перебувало 95 497 віруючих. Громади п'ятидесятників, адвентистів сьомого дня, свідків Єгови були менш чисельними та розгалуженими. Тому статистичні відомості про ці організації, які переважно уклалися уповноваженими Ради у справах релігійних культів, не завжди відповідають дійсності.

Доведено, що засоби впровадження державної антирелігійної політики мали значний вплив на розвиток громад, освітній та соціальний рівень віруючих. Віруючі не могли відвідувати світські школи, а недільне навчання не надавало необхідних загальних та професійних знань. Тому основу протестантів складали малоосвічені, неписьменні, люди низького соціального рівня. В громадах релігійних організацій 80-85% складали жінки та особи віком від 40 до 50 років. Це надавало можливості радянським органам влади стверджувати, що релігійність населення буде подолана у короткий проміжок часу.

У другій половині 1940-х рр. політика радянського уряду була спрямована на остаточне подолання релігійності населення. Владою були визначені релігійні культи, які не мали права на існування. Релігійні громади віруючих-протестантів, які не отримали офіційної реєстрації, опинилися поза законом і змушені були діяти нелегально. Ці громади були заборонені та визнані такими, що порушують радянське законодавство, виступають проти державної влади. Найбільше від утисків постраждали незареєстровані конфесії п'ятидесятників, свідків Єгови, адвентистів-реформістів та інші малочисельні протестантські громади. Головною причиною ізоляції великої кількості громад віруючих стала неможливість об'єднання розгалужених груп під єдиним державним контролем, а отже, і регулювання їхньої релігійної діяльності.

3 грудня 1946 р. Рада Міністрів СРСР видала постанову № 2584 «Про порядок обкладання податками служителів релігійних культів» [3, арк. 7]. В ній зазначалося, що прибуток служителів релігійних культів від здійснення релігійних обрядів, отриманий від єпархії, приходу або безпосередньо від віруючих, як в грошовій, так і в натуральній формі, слід обкладати прибутковим податком в порядку ст. 9 Указу «Про прибутковий податок з населення». Особи, які працювали за наймом в державних і кооперативних організаціях, займалися викладацькою діяльністю в релігійних товариствах, духовних школах, оподатковувалися в порядку ст. 5 Указу нарівні з усіма робітниками та службовцями. Служителі культу, що проживали у сільській місцевості, були одночасно учасниками самообкладання сільського населення за пунктом «г» ст. 7 постанови Центрального Виконавчого комітету та Ради Народних Комісарів від 11 вересня 1937 р. «Про самообкладання сільського населення» у розмірі 150 крб. [4, арк. 48–49].

Одноіменний інструктивний лист надіслало управління податків і зборів Міністерства фінансів СРСР до міністерств фінансів союзних і автономних республік, крайових, обласних, повітових, міських і районним фінансових відділів.

Інструктивний лист управління податків та зборів Мінфіну деталізував основні положення урядової постанови, встановлюючи при цьому нові перерахунки податку. Саме це викликало згодом невдоволення віруючих податковою системою. До обласних уповноважених РСРК полинули скарги священників і релігійних громад. Невдоволення ґрунтувалося на тому, що, згідно із законодавством, служителі культів, які мали будівлі та власне господарство (і в міській, і в сільській місцевості), обкладалися сукупним податком, що враховував доходи від власних будівель та господарства, а також від виконання релігійних обрядів.

Інструктивний лист, відповідно до постанови, рекомендував місцевим фінорганам перевіряти декларацію про прибутки духовенства, опитуючи служителів культів про кількість здійснених ними обрядів і розмір отриманої винагороди. При цьому пропонувалося звертати увагу на можливі зміни в розмірах прибутку в різні пори року. У випадку розходження між даними, наведеними в декларації, та наданими священнослужителем, причини цього слід було з'ясувати із самим платником.

Міністерство фінансів СРСР зобов'язувало республіканські міністерства, обласні фінвідділи та фінвідділи міст республіканського підпорядкування встановити зв'язок з уповноваженими Ради у справах релігійних культів на місцях, систематично отримувати інформацію про служителів культів (як зареєстрованих, так і незареєстрованих) і повідомляти ці дані рай(міськ)фінвідділам. Останні мали перевірити, чи всі священнослужителі, що отримують прибутки від здійснення релігійних обрядів, охоплені оподаткуванням. Маючи у розпорядженні дані про розміри прибутків окремих служителів культів, уповноважені РСРК повинні були використати їх для визначення оподаткованого прибутку.

Чітко визначеного кошторису прибуткового податку не було. Фіноргани приймали суб'єктивні рішення при визначенні розміру доходів священнослужителів, покладаючись на свідчення самих платників або членів виконавчих органів приходу чи віруючих.

Виходячи з вищесказаного, можна визначити, що система оподаткування духовенства повоєнного періоду була нестабільною, складною, містила суперечливі положення, які при застосуванні приводили до винесення невважених рішень і некерованих дій державних органів.

Позиція радянської влади щодо протестантських релігійних громад дещо змінилась після смерті Й. Сталіна у 1953 р. Посаду першого секретаря ЦК КПРС зайняв М. Хрущов і оголосив новий політичний курс, що заклав основу процесу модернізації тоталітарної радянської системи.

Проблеми релігійної сфери стають прерогативою партійного керівництва, для державної діяльності вони перестають бути важливими. З 1954 року церковні питання повністю пов'язувалися з цілями та завданнями антирелігійної роботи, на відміну від попередніх років, коли партійні органи у відносинах з релігійними організаціями відверто виступали від імені радянської влади без відповідних для того санкцій. Але політична лінія щодо релігійного аспекту суспільного життя в країні не була чітко визначена, що зумовлювалося протистоянням у боротьбі за владу різноманітних угруповань партійного апарату.

Направленість ідеологічної антирелігійної роботи середини 1950-х рр. визначалася постановою ЦК КПРС від 7 липня 1954 р. «Про значні недоліки в науково-атеїстичній пропаганді і заходи щодо її поліпшення», що засуджувала попередню політику влади щодо примирення з релігією та церквою, вимагала негайного наступу на релігійні осередки і висувала конкретні заходи, яких слід для цього вжити [5, с. 71–77].

У постанові ЦК зауважував, що партійні організації незадовільно виконують керівництво науково-атеїстичною пропагандою серед населення, в результаті чого різні релігійні організації значно похвалили свою діяльність, закріпили свої кадри та посилено розповсюджують релігійну ідеологію. При цьому наголошувалося, що «церковники та сектанти винаходять різні засоби для отруєння свідомості людей релігійним дурманом, звертаючи при цьому особливу увагу на залучення до церкви молоді і жінок. Вони широко використовують друк, проповідницьку та благодійну діяльність, ведуть індивідуальну «обробку» громадян. З метою збільшення парафіян церква урочисто проводить богослужіння, використовує хор і оркестр, знижує ціни на треби. Релігійні забобони і марновірство отруюють свідомість частини радянського населення, заважають їх свідомій і активній участі у будівництві комунізму» [6, арк. 40–41].

Політична орієнтація державної влади щодо релігії в країні була офіційно заявлена у газеті «Правда» 24 липня 1954 р. Від імені радянської держави у статті повідомлялося, що «в нашому соціалістичному суспільстві створені всі умови для повного подолання пережитків капіталізму в свідомості людей, у тому числі релігійних забобонів і марновірів. Необхідно надати широкий, справжній масовий розмах науково-атеїстичній пропаганді, рішуче поліпшити її зміст» [7, с. 164]. Заклики щодо активізації пропаганди та підвищення відповідальності партійних організацій у процесі впровадження її у життя з'явилися і в таких газетах, як «Партийная жизнь», «Коммунист» [8, с. 164].

Було зауважено, що думка про самостійне відмирання релігії у процесі будівництва комунізму є помилковою. У зв'язку з цим ставилися завдання урізноманітнити форми та засоби ідейно-політичного впливу на різні групи населення, залучити до атеїстичної пропаганди інтелігенцію, здійснити випуск та широке демонстрування антирелігійних фільмів та літератури.

Реалізація постанови супроводжувалася втручанням посадових осіб у справи релігійних організацій, грубим адмініструванням та образами релігійних почуттів віруючих. Політика ЦК КПРС викликала незадоволення мирян і служителів культу. Активний протест з їхнього боку вплинув і на міжнародний статус всієї країни, чого, безумовно, не могла проігнорувати партійна влада.

Вже 10 листопада 1954 р. ЦК КПРС прийняв чергову постанову «Про помилки у проведенні науково-атеїстичної пропаганди серед населення», в якій вказувалося на неприпустимість образи релігійних почуттів віруючих у процесі науково-атеїстичної пропаганди, пропонувалися інші заходи щодо її поліпшення, які ґрунтувались на підвищенні рівня наукового та матеріалістичного пізнання. У постанові зазначалося: «ЦК КПРС відомі факти, які свідчать про те, що останнім часом у науково-атеїстичній пропаганді серед населення в ряді місць допускаються грубі помилки. Замість розгортання систематичної копійної роботи по пропаганді природничонаукових знань та ідейної боротьби з релігією, в окремих центральних і місцевих газетах, а також у виступах деяких лекторів і доповідачів допускаються образливі випадки проти духовенства і віруючих... В ряді районів з боку місцевих організацій і окремих осіб допущені випадки адміністративного втручання в діяльність релігійних об'єднань і груп... Такі помилки в антирелігійній пропаганді в корені суперечать програмі і політиці Комуністичної партії щодо релігії і віруючих» [9, с. 89–91].

Як визначна подія віруючими була сприйнята і постанова Ради міністрів СРСР від 17 лютого 1955 р. «Про зміну порядку відкриття молитовних споруд», яка надавала право

реєструвати раніше не обліковані церковні громади [10, с. 148]. У серпні цього ж року було скасовано обов'язкову реєстрацію членів «двадцятки», ревізійну комісію. Облік громад здійснювався за протоколами зборів, на яких вони обиралися, а не на підставі особистих анкет і реєстраційних довідок.

На деякий час державно-церковні відносини стабілізувалися. Віруючі сподівалися на подальшу нормалізацію цих стосунків, та остаточна перемога М. Хрущова перекреслила ці сподівання в майбутньому. Зміни в сфері державної політики щодо церковних інституцій перших післявоєнних років мали суто тактичний характер і не означали відмови від атеїстичного режиму, від усталених ідеологічних засад у ставленні до релігії і церкви.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Войналович В. Партийно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні в 1940 – 1960-х роках: політичний дискурс. – К.: Світогляд, 2005. – 741 с.
2. Бабенко Л. Документи органів державної безпеки УСРР–УРСР про діяльність релігійних конфесій у 1920–1950-х рр. // Історія України: Маловідомі імена, події, факти (36.ст.) Вип.35 / Голов.ред. П.Т. Тронько. – К.: Ін-т історії України НАН України. – 2008. – С.298–310.
3. Докладные записки обласних уполномоченых Совета о религиозной обстановке, процессах и явлениях, происходящих в религиозных организациях по областям Украинской ССР за 1947 г. 1947. – Оп. 2. – Спр. 30. – 28 арк.
4. Переписка с Советом, уполномоченным Совета по делам религиозных культов при Совете Министров УССР, партийными и советскими органами о деятельности религиозных объединений. 1945–1956. – Оп. 12. – Спр. 2. – 391 арк.
5. О религии и церкви. Сборник документов. – М.: Политиздат, 1981. – 128 с.
6. Протоколы №20–23 заседаний бюро обкома Компартии Украины. 1954. – Оп. 5. – Спр. 66. – 82 арк.
7. Ширше розгорнути науково-атеїстичну пропаганду // Правда. – 1954. – 24 липня.
8. Бондарчук П. Релігійна політика в Україні: нормативні акти і практична реалізація (середина 50-х – середина 60-х років) / П. Бондарчук // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей. – Вип. 10: Хрущовська «відлига»: передумови, реалії, наслідки. Матеріали круглого столу». – К.: Ніка-Центр, 2006. – с. 164–177.
9. Коммунистическая партия и советское правительство о религии и церкви / [ред. Пантин И.] – М.: Политиздат, 1959. – 98 с.
10. Бажан О. Особливості державно-церковних відносин в Українській РСР у другій половині 40-х рр. / О. Бажан // Україна ХХ століття: Культура, ідеологія, політика. – Вип.9. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – С. 309–313.

Данилова І.Ю. ПРОТЕСТАНЧЕСКИЕ РЕЛИГИОЗНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ В ПОЛИТКО-ПРАВОВОЙ СИСТЕМЕ ПОСТВОЕННОГО СОВЕТСКОГО ОБЩЕСТВА.

Статья раскрывает взаимоотношения протестантских религиозных организаций и государства в послевоенный период на основе нормативно-правовой базы. Характеризует деятельность и структуру религиозных организаций.

Ключевые слова: адвентизм, баптизм, верования, государство и церковь, иеговизм, протестантизм, пятидесятничество, религия, религиозные организации.

Danilova I.Y. PROTESTANT RELIGIOUS ORGANIZATIONS IN POLITICAL AND LEGAL SYSTEM OF POST-WAR SOVIET SOCIETY

The article investigates complexly the situation of protestant religious organizations in Ukraine in postwar period, their activity and relations with the authorities.

Key words: state and church, religion, religious communities, Protestantism, Adventism, Baptism, Jehovah Belief, Pentecostalism.

УДК 94 (460): 342.56

В.Ю. Годлевська

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ІСПАНІЇ В РОКИ ПРАВЛІННЯ ІСПАНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РОБІТНИЧОЇ ПАРТІЇ (1982-1996)

Особенности реформирования судебной системы Испании в роки правління іспанської соціалістичної робітничої партії (1982-1996 рр.). У статті досліджується реформування